

EL CANT DE LA SIBIL·LA I LES TORRES D'HÈRCULES

EL PATRIMONI IMMATERIAL GIRONÍ MÉS DESCONEGUT

El Comitè Intergovernamental per a la Salvaguarda del Patrimoni Immaterial de la Unesco, en una reunió recent celebrada a Nairobi, ha inscrit en el seu llibre d'honor dues manifestacions netament catalanes: el cant de la sibil·la, impulsat pel Govern balear, i els castellers, aquests darrers amb el suport de la Coordinadora de Colles Castelleres i del Centre Unesco de Catalunya. Anteriorment ja s'havien declarat patrimoni immaterial de la humanitat la Patum de Berga, el Misteri d'Elx i el Tribunal de les Aigües de València.

PEP VILA > TEXT

De moment, la dansa de la mort de Verges no és patrimoni immaterial de la Unesco, però si la gent de Verges, la societat civil responsable de la representació de la passió i sobretot de la dansa de la mort, fos més ambiciosa, podrien lluitar per incloure aquesta relíquia empordanesa en el catàleg; si més no, demanar-ho. Pel mateix preu podrien crear al seu poble un centre d'interpretació i d'estudi del teatre de la passió, de la dansa de la mort, de la qual a França hi ha una associació peonera, un arxiu i biblioteca, organitzar colloquis i representacions sobre teatre medieval religiós, el món de les processons, etc.

El cant de la sibil·la

El cant de la sibil·la és d'origen incert. Els versos que el componen figuren per primera vegada en l'*Oratio Constantini ad Sanctorum Coetum*, d'Eusebi de Cesàrea († 340), que reuneix textos de diverses profecies sobre la vinguda de Crist en aquest món, sobre l'imaginari de l'infern, i va passar a formar part del ric cerimonial cristià: «Un Rei vindrà perpetual, / vestit de nostra carn mortal, / del cel vindrà tot certament / per fer de tots lo jutjament».

El cant de la sibil·la es va representar a Girona des del segle XIV fins a mitjan segle XVI

>> CD que inclou el cant de la sibil·la.

Un segle més tard sant Agustí el va incorporar a *La ciutat de Déu*. Segons la musicòloga M. Carme Gómez Muntaner, la música de la sibil·la és molt particular, ja que és un cant sil·làbic que ha perdurat quasi sempre sense alteracions al llarg dels segles, un cas únic dins el repertori litúrgic.

Aquesta representació musical medieval, barreja de drama litúrgic i cant gregorià, que no sabem quan es va començar a cantar, possiblement al segle x a Sant Marçal de Llemotges, més tard a Ripoll, avui es manté conservada i viva a Mallorca, on s'interpreta la nit nadalenca a la Seu de Palma, i també al santuari de Lluc. En altres èpoques s'havia cantat en pobles del regne de València, a Perpinyà, Girona, Vic, Ripoll, Barcelona, Montpeller, Tarragona, Lleida, l'Alguer, etc. També està documentat a Itàlia, França, Galícia i a Castella. Algunes versions d'aquest cant figuren en els ordinaris de Vic (1547 i 1568), Urgell (1548) i en altres impresos a Girona i Barcelona. En èpoques molt reculades totes les festes cristianes més importants (Nadal, Pasqua, Assumpció, Pentecosta) se celebraven amb una gran esplendor, en una atmosfera parateatral mai vista.

Les sibil·les, nom d'origen grec, eren uns éssers semidivins, misteriosos, que tenien el do d'endevinar el futur: cantaven una profecia sobre la fi del món, d'arrels paganes, que més tard fou reciclada per l'Església, per al seu repertori. Al principi es cantava en llatí i més tard, a partir del segle XIII, en les llengües vulgars. Aquesta relíquia del folklore religiós es va representar a Girona des del segle XIV fins a mitjan segle XVI. Una de les versions més antigues és la de Sant Andreu del Torn, del segle XIII, escrita encara en un català molt provençalitzat, i que va donar a conèixer mossèn Constans, de Banyoles, l'any 1948. A la nostra ciutat, a principi del segle XX, un bibliòfil de cognom Sambola posseïa un *Lectio-narium* amb una versió molt primitiva de la sibil·la del segle XII, avui perduda o difícil de consultar. També a Girona, el musicòleg Higini Anglès va editar a *Vida Cristiana* (1917) una versió d'aquest cant continguda en un *Ordinarium* de 1550, en la qual un escolà amb una espasa alçada entonava l'esmentat «Un Rei vendrà perpetual...». El cant de la sibil·la va donar lloc a una altra representació, aquesta ja més desenvolupada, *l'Ordo Prophetarum* o processó dels profetes, cantada la vigília de Nadal, i on alguns clergues vestits de profetes –Moisés, Isaïes, Daniel,

la sibil·la Eritrea, entre d'altres– desfilaven pel clos de les esglésies, entonaven uns cants predient el futur i lloant la divinitat de Crist. En aquest cas, quan tocava el torn a la sibil·la, aquesta entonava els versos coneguts: «Ans del judici tot evans- parrà una senyal molt gran; / la terra gitarà suor- e tremirà de gran paor». El cant de la sibil·la va gaudir d'una gran popularitat arreu dels Països Catalans fins a mitjan segle XVI. Fou prohibit per un decret emanat del concili de Trento (any 1545), en què s'abolien molts ritus locals. Potser l'aïllament geogràfic de Mallorca va permetre la seva continuïtat a la missa de la nit de Nadal fins al dia d'avui.

D'aquesta representació que es feia a la Seu de Girona la vigília de Nadal, abans de l'inici de la missa del gall, una de les primeres manifestacions poètiques en la nostra llengua –sobre la qual hi ha un excel·lent resum en català a la Viquipèdia–, se'n va fer ressò J. Gibert en el seu deliciós llibre *Girona. Petita història de la ciutat i de les seves tradicions i folklore* (Barcelona, 1946). Gibert explica així aquest preuat monument folklòric, un cop acabat l'ofici de matines: «Amb l'espasa en tot moment enlairada verticalment, la Sibil·la pujava a la trona. Unes quantes notes greus donaven el to al cantor, el qual pronunciava els dos versets de la introducció enmig d'un profund silenci. Entre esparsa i esparsa l'orgue deixava oir la seva veu donant el to al cantaire, fins que acabat el cant es repetia la introducció i s'acabava la cerimònia. Abans de baixar de la trona, la Sibil·la beneïa fent una creu amb l'espasa per damunt les testes dels assistents i després tallava d'un cop uns fils d'on penjaven moltes neules, amb gran acontentament de la mainada que es llançava a recollir-les». El text i la tonada gironina difereixen un xic d'altres textos publicats en altres llocs. Ignasi Bonín Valls, natural de Mallorca i catedràtic durant molts anys de llengua i literatura espanyoles en un institut de Girona, en va fer un estudi simpàtic, que va donar a conèixer en un volum

J. Gibert parla de la representació del cant de la sibil·la a la catedral de Girona

>> Torre d'un ball de valencians.

dels *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (XXV, II, 1981). L'enregistrament musical que Jordi Savall i Montserrat Figueras han fet amb la Capella Reial de Catalunya (1999) d'aquest cant apocalíptic és també fantàstic.

Les torres d'Hèrcules, uns primitius castells

Les notícies que donarem sobre l'aixecament, a mitjan segle XVII, d'unes torres d'Hèrcules a Girona, uns primitius castells, poden sorprendre. Jeroni del Real (1592-1683), jurat en cap de la ciutat de Girona, autor d'una Crònica de Catalunya en el segle XVII (1626-1680), editada críticament per J. Busquets (1994), fou autor també d'*Hechos de Heleodoro*, una autobiografia novel·lada escrita en castellà, on

>> Partitura del cant de la sibil·la, que va passar a formar part d'un ric cerimonial cristià.

explica la seva vida i els costums gironins. Actualment el manuscrit està perdut, però a la fi del segle XIX es trobava en mans de l'historiador J. Pella i Forgas, que el va editar parcialment a *Jeroni del Real: Hechos de Eleodoro. Memorias inéditas de un caballero catalán del s. XVII (La España Regional, 1889-1892)*, en curs de reedició anotada.

Entre moltes notícies d'interès, Jeroni del Real destaca com en aquella època la gent de Girona prenien la fresca a la riba de l'Onyar. També documenta danses, balls, representacions, festes i torneigs literaris, detalls de la vida gironina. Sobre els balls i mascarades, escriu:

«En aquellos tiempos de las fiestas de Navidad hasta las carnestolendas, hacían los del pueblo unos bailes de entretenimiento como el de las costureras, que haciendo labor seis damas en sus almohadas llegaban seis moros y se las llevaban cautivas, en esto salían

otros tantos caballeros y trabando con ellos batalla quedaban cautivos los moros y las damas con libertad.

»También el de los hortelanos, otros de las espadas y las fuerzas de Hércules, que hacían torres de hombres subiendo unos encima de otros trabados de las manos tres órdenes teniendo los pies sobre los hombros haciendo como una torre y uno que subía más alto.»

Si hem de fer cas a les memòries de Jeroni del Real, de Girona prové la notícia més reculada fins ara coneguda, de la segona meitat del s. XVII, de la muixeranga, un ball de valencians que viatjà cap al nord del país, i que més tard, evolucionat, donà lloc als castells i a una altra escenificació, la moixiganga, encara que a Girona en deien *torres d'Hèrcules*. Sabem que al darrer terç

del segle XVII colles de balls que venien del sud actuaven a diversos pobles de Catalunya i d'Espanya (Madrid, Sevilla, Navarra), en festes i processons. Els caps de colla solien ser valencians. Aquí a Girona, sembla per la documentació conservada que el gremi d'hortolans, sols o ajudats, feien balls d'espases, coreografies que acabaven amb l'alçament d'uns primitius castells, unes construccions gimnàstiques que consistien a aixecar una torre de tres pisos, amb un nombre de persones que anava disminuint amb l'alçada fins a un darrer que la coronava, un xiquet que pujava damunt d'un alçador. Com que eren poca gent, no hi havia gaire públic que fes pinya. Donem per entès que també hi havia música, que pautava el ritme de la dansa i de la construcció, encara que Jeroni del Real no en digui res.

Amb l'arribada dels Borbons, amb les limitacions il·lustrades, aquestes expressions culturals i festives comunitàries, presents en festes religioses com ara la del Corpus, no agradaven, pel que tenien de profanes, i s'intentà suprimir-les. Llavors a molts pobles sorgiren les moixiganges, que explicaven moments cabdals de la vida de Crist.

Més endavant, amb altres plantejaments i tècniques, per la forma de bastir-les, les torres humanes es van consolidar, preferentment a la zona de Valls, bressol d'aquestes construccions, i a altres indrets del camp de Tarragona, el Penedès i altres de limítrofes, amb el nom de *castells*. L'apel·latiu *ball de valencians* ja era un anacronisme. Però aquesta ja és una altra història.

La inscripció en aquesta llista de la Unesco del cant de la sibil·la i dels castells afavoreix sens dubte la difusió, la salvaguarda, el reconeixement, la conscienciació i la recerca sobre aquestes manifestacions culturals, l'únic a què els catalans, ara per ara, podem aspirar com a poble. Tot ajuda a fer créixer la malmesa autoestima del país.

Pep Vila és historiador.

De Jeroni del Real, de Girona, prové la notícia més reculada fins ara de la muixeranga, un ball de valencians de la segona meitat del XVII